

Mellékletek:

Dr. Nemes János gróf felsődabasi uradalmának gazdálkodása
a két világháború közötti időszakban

Településünk 20. századi helytörténetében meghatározó szerep jutott a két világháború közötti időszak nagygazdaságainak, melyek a jogelőd községek határainak nagy részén gazdálkodtak. Tevékenységüket jól örökíti az Országos Mezőgazdasági Kamara kiadványa, az Országos Mezőgazdasági Címtár. Szerkesztői aligha gondolhattak arra 1936-ban, hogy a néhány év múlva kirobbanó újabb világegés, és az azt követő átfogó társadalmi átalakulás miatt az utolsó átfogó adattárat állítják össze a honi mezőgazdaság I. világháború után kialakult szerkezetéről. A mezőgazdasági kamarák által összeállított és kiadott forrásértékű monumentális munka az 1935. évi adatokat rögzíti, igazi pillanatkép, melynek II. kötete foglalja magába a bennünket érintő Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye jellemzőit.

1935-ben Felsődabas lélekszáma 1117 fő, területe 2205 kh volt, jellemzően sík felülettel. A kisbirtokok részesedése 1972 kh-t tett ki a határ összterületéből. A község bírója Zöld István, főjegyzője Nádas Gergely, a Mezőgazdasági Bizottság elnöke Krizsek János plébános. A közös legelő területe meghaladta az 50 kh-t. A kisbirtokok termelvényei közül a kamara szakemberei szántóföldön kiemelték a rozst, a burgonyát és a zöldborsót. Nagyon széles a munkaigényes gyümölcsfélék skálája: cseresznye, meggy, dió, mandula, kajszibarack, őszibarack, szilva, téli alma, téli körte. A szőlőtermő területekről jelentős mennyiségű csemegeszőlő származott, fehér- és sillerbort állítottak elő. Volt magánfaiskola, továbbá a község határában aktuálisan is tagosítás zajlott. A kimutatás három 100 holdon felüli gazdaságot külön feltüntetett:

- A Római Katolikus Egyház gazdasága 126 kh területen gazdálkodott, melyből a szántó 55 kh, rét 60 kh, erdő 4 kh, kert 1 kh, egyéb terület 6 kh.

- A Királyi Országos Gyűjtőfogház béruradalma jelentős hányadban Sári községhez tartozó határrészen gazdálkodott, 1988 kh összes területen. A szerződéssel bérbe adott gazdaságot Szigethy Ferenc okleveles gazda vezette intézőként.

- A legnagyobb területen, és egyúttal kétségkívül a legmagasabb szakmai színvonalon, dr. Nemes János gróf uradalmában gazdálkodtak. (Az erdélyi gyökerű család még az országgyűlési képviselő Nemes Nándor gróf (1835-1894) révén, a 19. század végén jelent meg földbirtokosként Sári és Felsődabas községek határában összesen 2594 kh területen. Halála után, utóda nem lévén, testvére, Nemes János Nepomuk tulajdonába került a birtok.)

Előljáróban érdemes a tulajdonos földbirtokost, dr. Nemes János grófot megismernünk:

Erdélyi nagy múltú főnemesi családban, Hídvégen született 1889. május 16-án. Édesapja Nemes János Nepomuk (1834-1905) gróf, édesanyja Bethlen Polyxéna (1850-1939) grófnő. Testvérei: Nemes Polyxéna (1882-1963), Nemes Ádám (?-?), Nemes Sarolta Karolina (1884-1980), Nemes Bálint (1886-1903), Nemes Nándor (1887-1914), Nemes András (1891-?). Római katolikus szellemiségben nőtt fel, a középiskolát Budapesten, a II. kerületi főgimnáziumban végezte. Jogi tanulmányai a kolozsvári tudományegyetemhez kötődnek, majd Berlinben gazdasági területen képezte tovább magát. Gazdasági gyakornokként a Nyitra-vármegyei Tornóc községben szerzett tapasztalatokat. Katonai szolgálatát a 2. császári és királyi huszárezredben teljesítette, melynek 1916. november 1-től tartalékos főhadnagya lett. A felsődabasi székhelyű birtokot Nándor testvérétől örökölte, aki a világháborúban huszárhadnagyként 1914. november 30-án, Borosnya községben hősi halált halt. A hagyatékot a dunavecsei királyi járásbíró 1915. november 17-én tárgyalta, és végrendelet hiányában jóváhagyta az oldalági örökösök egyezségét, mely a tassi és felsődabasi birtokokat gróf Nemes Jánosnak juttatta. A gróf 1916. június 10-én meghívást kapott az országgyűlés főrendi házába. Trianon után elhagyta Erdélyt és Pestvármegyei birtokain gazdálkodott, s e mellett

bizottsági tagként részt vállalt a vármegye közéletéből is. A Nemzeti Casino tevékenységében 1916-tól vett részt, és az 1930-as évek elejétől az igazgatóság tagja, elnökgazdátója volt. 1945 után az átfogó társadalmi változás következtében birtokait elvesztette és a fővárosba szorult, ahol 1970. július 24-én halt meg. Hamvai a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület honlapjának adata szerint a kolozsvári Házsongárdi temetőbe kerültek.

A birtok adottságait illetően a postahivatal helyben, Felsődabason volt, míg a telefonközpont Alsódabason, a gazdaság telefonszáma: Alsódabas 12. A mánteleki központi majorhoz képest a személy és teherszállítás szempontjából lényeges alsódabasi vasútállomás távolsága 8 kilométert tett ki, míg az 1934-ben épült műút 3 kilométerre volt. Összes területük 2282 kataszteri hold, melynek nagyobb része a szomszéd község, Sári határában terült el. (Erre az állapotra jól emlékeztet az egykori Sári határrész „Grófi-töltés” elnevezése.) Ez a terület nagyság a Nagyatádi-féle földreform végrehajtása után alakult ki, mely során Sári községben mintegy 275 kh-val csökkent a birtok. A gazdaság kezelője, Szepsy Boldizsár okleveles gazda, intéző, aki még Nemes János Nepomuk gróf idejében kezdte meg munkáját, mely egyéb dokumentum híján egy 1904. évi vincellér álláshirdetéssel bizonyítható. A címtár adata szerint 1935-ben Szabó Ferenc gyakornok segédkezett mellette. Szepsy Boldizsár irányításával sík, részben homokbuckás, tőzeges, kissé szikes és homok adottságú talajokon gazdálkodtak. 600 kh szántón (26,29%), 784 kh rét (34,35%), 300 kh legelő (13,15%), 400 kh erdő (17,53%), 16 kh szőlő (0,70%), 3 kh kert (0,13%) és 179 kh egyéb (7,85%) besorolású területen folyt a termelés. Növénytermesztési termelvényeik közül a cukorrépát, szóját, lóbabot, szeges borsót, az Ella, Őszi rózsfa fajtájú burgonyákat és a tökmag előállítását emelték ki. A szőlőből fehér- és sillerbor készült, a seprőből pedig pálinkát állítottak elő, de kis területen csemegeszőlőt is termeltek. A rétek hozama szénaként hasznosult. Az erdőből tűzifa és akác szerszámfa származott. A legelők a szarvasmarhatartást (tejtermelés, Magyar pirostarka tinó és mustra marha hizlalás) szolgálták és jelentős volt a sertésenyésztés részaránya is. A baromfitartásból naposcsibe és tojás származott, gyöngytyúkot, pulykákat is tartottak. Vadászati vonatkozásban őzek, nyulak, fécánok, foglyok fordultak elő területeiken, bérvadászatra is volt lehetőség. A háttér gépesítés jó színvonalát a saját cséplőkazán (HSCS 32), a Hofherr-traktor és a nagyteljesítményű darálómalom adta meg. Nemes János gróf személyautóval is rendelkezett, melyet a címtár a tassi uradalomnál tüntetett fel.

A Hofherr gyár hirdetéséből tudható, hogy a traktort 1928-ban vásárolta dr. Nemes János az ún. Magyar Hét akció keretében. Ugyancsak a Köztelek című szaklap hirdetéséből maradt fenn, hogy 1930-ban a Fordson traktorok bemutatóját tartották a gazdaságban. A vármegye lapjának információja szerint a köztenyésztésben állami tulajdonú fedező mén – 1 angol félvér - működött a gazdaságban, az 1935-ös esztendőben.

A nagygazdaságok intézői és Nemes János gróf meghatározó szereplői voltak a település közéletének, mindennapjainak. A szép-korú felsődabasiak még ma is sok emléket, adomát őriznek róluk, melyeket Kosztolányi Gyula képviselő úr helytörténeti kutatásai révén ismerhetünk meg:

„A Szigethy család jó viszonyban volt a Nemes családdal. Szepsy (címeres nemesi család!) Boldizsár és gróf Nemes János között a viszony elmérgesedett. Szepsy Boldizsár unokája, Rózsa Károly szerint a gróf Monacóba járt kártyázni és a gazdasági fejlesztésekbe nem adott pénzt, ezért a talpig becsületes Szepsy Boldizsár önálló gazdálkodásba kezdett. Lásd Szepsy tanya. Őt a grófnál intézőként a Merényi család követte, akik szintén jó viszonyban voltak a Szigethy családdal. Az utóbbiak lányai bejártak a Nemes kúria udvarán akkor még meglevő beton medencébe strandolni. Szigethyné a háború után egy Budapest Nagyvárad tér környéki varroda személyzeti vezetője lett. Itt varrt esőköpenyeket gróf Nemes János, hogy el tudja tartani a családját. A 90 év feletti Hajdú Istvánné tavaly mesélte nekem, hogy a gróf kijárt Londonba lóversenyezni, de a cselédeinek építési telkeket osztott, így jött létre a Sári-Kaparás

település rész (jó része a Kaparás major területére esett). A telkek zöme ma már nem az eredeti tulajdonosok birtokában van. A cselédek FAX elnevezésű kölcsönből fel tudták építeni kis házaikat. Még a sokgyermekes családok is vissza tudták fizetni a felvett kölcsöneiket. Madár (Drozdik) Páltól van egy kézírásom (a lányától-Marikától kaptam kizárólagos használatra), ami azt bizonyítja, hogy jól élhettek a grófi cselédek. Nem véletlenül költözött Kapuvárról Felsődabasra a Heiner család közvetlenül a háború kitörése előtt cselédnek a grófi birtokra. Hajdúné elmondása szerint Szepsy intézőt a gróf azért küldte el, mert mikor a barátaival Felsődabasra látogatott, nem volt bor a pincéjében, amivel meg tudta volna őket kínálni. Szepsy Boldizsár értett a gazdálkodáshoz. A Tszcs Szepsy-tanyai pincéje és a tanyagazdaság is ezt igazolja. Csak nevetett próbálkozásukon, amikor a tőle elvett borospincében gombát akartak termelni. Azt mondta, hogy a borospince nem gombatermesztésre épült. Nem is sikerült a gombatermesztés. Hajdú néni a besnyői majorról, mint a Duna-melléki Református Egyház rabgazdaságáról mesélt. Emlékszik a kihelyezett táblára is. Emlékező képességéről volt módom bizonyítottan is meggyőződni.”

Dr. Nemes János gróf uradalmának gazdálkodása jól alkalmazkodott a természeti-környezeti, földrajzi, közgazdasági adottságokhoz. A termelés színvonala - főként a növénytermesztés és az állattenyésztés ágazataiban - ma is mintaszerűnek ítélni. A gazdaság megörökítésre méltó tevékenysége jelentősen gyarapítja települési értéktárunk agrár- és élelmiszergazdaság kategóriáját.

Bibliográfia

- Nagy Iván: Magyarország családai. 8. kötet. Ráth Mór, Pest, 1861. pp. 122-127.
- Baross Károly (sajtó alá rendezte): Magyarország földbirtokosai. Hungária Nyomda, Budapest, 1893. p. 499.
- Borászati Lapok: Kerestetik vinczellér... (hirdetés). 1904. február 14. p. 133.
- Szepsy Boldizsár: Felsődabas (tudósítás). 1908. szeptember 27. p. 587.
- Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1. kötet. Budapest, 1910. p. 127; 147.
- Budapesti Hírlap: Nemes Nándor gróf hősi halála. 1915. március 22. p. 5.
- Budapesti Közlöny: 9415 Hirdetés. 1915. Pk. 311/4. sz. 1915/289. szám, december 15. p. 8.
- Budapesti Közlöny: Hivatalos rész. 1916. november 19. / 267. szám. p. 2.
- Szemerjai dr. Deák Imre (szerk.): Magyar Országgyűlési Almanach 1927-1932. Budapest, 1927. 367.
- Köztelek: A Magyar Hét jegyében – köszönet. 1928. szeptember 30. pp. 1635-1638.
- Köztelek: Fordson traktor bemutatása (hirdetés). 1930. július 20. p. 1147.
- A Nemzeti Casino évkönyve 1932/33. Budapest, 1933. 157 p.
- Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja: Kimutató a köztenyésztésben az 1935. évben működő ménekről. 1935. március 21. p. 138.
- Dr. Gesztelyi Nagy László, vitéz Czeglédy Béla, Kiss Elemér, dr. Ormándy János, Wittner Ernő (szerk.): Országos Mezőgazdasági Címtár II. Duna-Tisza köze. Kaposvár, 1936. p. 269, 367, 368, 373, 399, 401, 402, 419, 421, 423, 425, 429, 432, 434, 436, 441, 455, 456, 462, 466, 468, 469, 479, 487, 491, 492.
- Haeffler István (szerk.): Országgyűlési almanach. Az 1939-44. évi országgyűlésről. Budapest, 1940. p. 453.
- Imrényi-Szabó Imre: Öreg udvarházak. Budapest, 1944. p. 88.
- Dr. Petri Edit: Adalékok a négy község történetéhez 1872-1944. In: Dr. Petri Edit – Dr. Torzsa István (szerk.): Tanulmányok a 700 éves Dabas történetéből. Dabas, 1975; pp. 151-245.

Összeállította: Valentyik Ferenc